

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده حقوق و علوم سیاسی

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد رشته اندیشه سیاسی در اسلام
با عنوان :

انقلاب اسلامی ایران و گفتمان سیاسی شیعه درعراق و لبنان

استاد راهنما:

دکتر غلامرضا خواجه سروی

استاد مشاور:

دکتر ابراهیم برزگر

پژوهشگر:

مریم رحمنی

بهمن ۱۳۹۰

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نقدیم به

همسرم به صمیمیت باران

مادرم به زلالی چشمه

پدرم به استواری کوه

و

فرزندانم به طراوت شبانم

تقدیر و تشکر:

سپاس بیكران پروردگار یكتا را كه هستی مان بخشید و به همنشینی رهروان علم و دانش مفتخرمان نمود و فوشه چینی از علم و معرفت را روزیمان سافت .

خداوند بلند مرتبه را شاکریم که توانم بخشید تا در وادی مقدس علم و دانش گامی هر چند کوچک برداشته تا بتوانم باطن هستی و حقیقت عالم را به قدر همت و فرصت فویش دریابم. امیدوارم بتوانم آنچه را که آموخته ام در راه پیشرفت میهن فویش به کار گیرم. شایسته است سپاس و تشکر خود را نثار اساتید و سروران بزرگوارى نمایم که انجام اینکار مرهون کمکهای آنهاست، به خصوص:

استاد گرانقدر جناب آقای دکتر غلامرضا فواجه سروی، که راهنمایی این پایان نامه را به عهده داشتند، ایشان در تمامی مراحل تمصیل با صبر و بردباری و راهکارهای فردمندانان شان همواره راهنمای من بودند و دقت نظر ایشان در مراحل مختلف پایان نامه باعث غنای کار گردید.

استاد ارجمند جناب آقای دکتر ابراهیم برزگر که امر مشاوره این پایان نامه را بر عهده داشتند. ایشان تجربه و علم را توأم نموده و با نقطه نظرات ارزنده فویش کمکهای شایسته ای در تدوین این اثر نمودند.

و با تشکر از دکتر فلامت پیشه که زحمت داوری این پایان نامه را بر عهده داشتند.

از زحمات همسرهم جناب آقای دکتر ادیب که بدون حمایت ها و راهنمایی های ایشان طی این راه ممکن نبود، کمال قدردانی به عمل می آید.

در آخر نیز از همه اعضای خانواده ام و بخصوص مادر مهربانم که کانون گرمشان و حمایتهای بی دریغشان در طول تمصیل چونان چراغی راهنمای راهم بودند، کمال قدردانی و تشکر را دارم.

چکیده:

انقلاب اسلامی ایران به عنوان پدیده‌ای نادر که منجر به تحولاتی عمیق گردیده، بارها مورد تحلیل و تفاسیر متعدد قرار گرفته است. این انقلاب به دلیل عدم تعهد به شرق و غرب و مطرح ساختن جمهوری اسلامی به عنوان شکلی از حکومت برای اولین بار در سطح جهان، دو اردوگاه سوسیالیسم و لیبرالیسم را با چالش مواجه ساخت. مردم سالاری دینی، عدالت و ولایت فقیه از جمله نظام‌های معنایی و عناصر گفتمان انقلاب اسلامی ایران بود که به موازات تحولات داخلی، زمینه ساز روندی از رخدادها و تحولات در سطح جهان و به خصوص جوامع اسلامی شد. این انقلاب بیشترین اثر را در تعالی گفتمان سیاسی شیعه به دنبال داشته و موجب تحول آن از حالت سکون به حالت پویا شده است. گرچه این انقلاب، همه کشورهای اسلامی را متأثر کرد، اما مهمترین آنها، عراق و لبنان دو کشور مهم شیعه نشین در جهان اسلام هستند.

این اثر، به بررسی تاثیر انقلاب اسلامی بر گفتمان سیاسی شیعه در این دو کشور پرداخته و برای اینکار از ترکیب روش گفتمان لاکلا و موف و نظریه پخش به عنوان یک مدل تحلیلی برای انقلاب اسلامی استفاده شده است. گفتمان سیاسی شیعه در لبنان، تحت تاثیر انقلاب اسلامی و وجود دشمن (اسرائیل)، با هژمونیک کردن دال استکبارستیزی، گفتمان مقاومت را تشکیل می‌دهد. نمود عینی این گفتمان، حزب الله لبنان است.

تاثیر انقلاب اسلامی بر گفتمان سیاسی شیعه در عراق، در زمان صدام، گفتمان مقاومت بود، ولی بعد از سقوط او، در ابتدا به دلیل از بین رفتن دشمن اصلی، گفتمان مقاومت نیز دچار چالش شد. ولی تحت هدایت و رهبری مرجعیت و نبود سرکوب شدید صدام، دوباره دالهای گفتمان سیاسی شیعه در یک زنجیره هم ارزی مناسب، بر اساس نیازها و شرایط زمانه، مفصل بندی شده و دو خرده گفتمان مقاومت؛ علیه تروریسم و اشغالگر خارجی، و گفتمان مشارکت؛ در بعد داخلی ایجاد شد.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، گفتمان سیاسی شیعه، گفتمان مقاومت، گفتمان مشارکت، تاثیرات انقلاب اسلامی، لبنان، عراق.

فهرست مطالب

مقدمه	۱
۱. بیان مسئله	۱
۲. سوالات تحقیق:	۲
۳. فرضیه های تحقیق:	۲
۴. ادبیات تحقیق	۳
۴.۱. آثار مربوط به انقلاب اسلامی	۳
4.2. آثار مربوط به لبنان	۵
۴.۳. آثار پیرامون عراق	۶
۵. اهداف تحقیق	۷
۶. تعریف مفاهیم و واژگان اختصاصی طرح	۸
۷. سازماندهی تحقیق	۱۱
فصل اول: چارچوب نظری	۱۴
۱. مقدمه	۱۴
۲. تعاریف مختلف گفتمان	۱۴
۲.۱. نظریه گفتمان لاکلا و موف	۲۰
۲.۱.۱. نقد نظریه گفتمان لاکلا و موف و کاربرد آن در ادبیات دینی	۲۶
۳. نظریه پخش	۲۸
۴. مدل تحلیل تاثیر انقلاب اسلامی ایران بر گفتمان سیاسی شیعه در منطقه	۳۱
فصل دوم: ویژگیهای گفتمانی انقلاب اسلامی ایران	۳۴
۱. مقدمه	۳۴
۲. بررسی مفهوم انقلاب اسلامی	۳۴
۳. ویژگیهای گفتمان سیاسی انقلاب اسلامی ایران	۴۰
۳.۱. تاثیر پذیری انقلاب اسلامی ایران از عناصر فرهنگ سیاسی شیعه؛	۴۰

۴۲	..... ۳.۱.۱. امر به معروف و نهی از منکر
۴۳	..... ۳.۱.۲. نظریه ولایت فقیه
۴۴	..... ۳.۱.۳. تحریم تقیه و احیای شهادت طلبی
۴۵	..... ۳.۱.۴. استکبار ستیزی
۴۷	..... ۳.۱.۵. بازگشت مجدد دین به عرصه سیاست
۴۸	..... ۳.۱.۶. عدالت
۵۲	..... ۳.۲. تاثیرگذاری انقلاب اسلامی ایران بر فرهنگ سیاسی شیعه و تحول گفتمان سیاسی آن،
۵۳	..... ۴. جمع بندی
۵۵	..... فصل سوم: انقلاب اسلامی ایران و گفتمان سیاسی شیعه در لبنان
۵۵	..... ۱. مقدمه
۵۵	..... ۲. آشنایی با لبنان
۵۷	..... ۳. آشنایی با شیعیان لبنان
۵۹	..... ۴. گفتمان سیاسی شیعه در لبنان قبل از پیروزی انقلاب اسلامی ایران
۶۰	..... ۴.۱. ویژگی گفتمان سیاسی شیعه در لبنان، قبل از امام موسی صدر
	..... ۴.۲. گفتمان سیاسی شیعه در لبنان بعد از ظهور امام موسی صدر تا ناپدید شدن وی و پیروزی
۶۴	..... انقلاب اسلامی
۶۵	..... ۴.۲.۱. امام موسی صدر و تجدید حیات فکری شیعیان لبنان
۶۶	..... ۴.۲.۲. تاسیس مجلس اعلای اسلامی
۶۸	..... ۴.۲.۳. تاسیس حرکت المحرومین
۷۰	..... ۴.۲.۴. ناپدید شدن امام موسی صدر و تقارن آن با پیروزی انقلاب اسلامی ایران
۷۰	..... ۵. گفتمان سیاسی شیعه در لبنان پس از پیروزی انقلاب اسلامی
۷۲	..... ۵.۱. جنبش های سیاسی لبنان
۷۲	..... ۵.۱.۱. جنبش امل
۷۴	..... ۵.۱.۲. جنبش حزب الله

۷۶	..... ۵.۱.۳ جنبش حزب الدعوة لبنان
۷۶	..... ۵.۱.۴ مقاومت مومنه
۷۷	..... ۵.۱.۵ حزب کنگره (الموتمر)
۷۸	..... ۵.۱.۶ جنبش گرسنگان (ثوره الجیاع)
	..... ۵.۲ گفتمان سیاسی شیعه در لبنان پس از پیروزی انقلاب اسلامی تا عقب نشینی اسرائیل از جنوب لبنان و ایجاد کمربند امنیتی
۷۹	..... ۵.۲.۱ ورود ایران به لبنان و چگونگی شکل گیری حزب الله
۸۱	..... ۵.۲.۲ آثار و پیامدهای منطقه ای عملیات حزب الله و عقب نشینی اسرائیل
۸۴	..... ۵.۳ گفتمان سیاسی شیعه در لبنان، از عقب نشینی اسرائیل تا جنگ ۳۳ روزه
۸۵	..... ۵.۳.۱ آثار و پیامدهای عقب نشینی اسرائیل بر گفتمان سیاسی شیعه
۸۶	..... ۵.۳.۲ آثار و پیامدهای عقب نشینی اسرائیل در اوضاع سیاسی منطقه و لبنان
۸۷	..... ۵.۴ گفتمان سیاسی شیعه در لبنان و جنگ ۳۳ روزه
۸۸	..... ۵.۴.۱ آثار و پیامدهای جنگ ۳۳ روزه
۹۰	..... ۶. جمع بندی
۹۹	..... فصل چهارم: انقلاب اسلامی ایران و گفتمان سیاسی شیعه در عراق
۱۰۵	..... ۱. مقدمه
۱۰۵	..... ۲. آشنایی با عراق
۱۰۷	..... ۳. آشنایی با شیعیان عراق
۱۱۰	..... ۴. گفتمان سیاسی شیعه در عراق قبل از پیروزی انقلاب اسلامی ایران
۱۱۰	..... ۴.۱ دوره حاکمیت عثمانی
۱۱۳	..... ۴.۲ دوره قیمومیت انگلیس
۱۱۵	..... ۴.۲.۱ سلطنت شریف حسین
۱۲۰	..... ۴.۲.۲ کودتای قاسم و پایان حکومت سلطنتی
۱۲۷	..... ۴.۳ گفتمان سیاسی شیعه و حزب بعث

۵. گفتمان سیاسی شیعه در عراق پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران ۱۳۱
- ۵.۱. گفتمان سیاسی شیعه در زمان حکومت صدام حسین ۱۳۲
- ۵.۱.۱. جریان اندیشه سیاسی ، قبل از حمله نظامی صدام به ایران ۱۳۲
- ۵.۱.۲. جریان اندیشه سیاسی بعد از حمله نظامی صدام به ایران ۱۳۷
- ۵.۱.۳. جریان اندیشه سیاسی، پس از جنگ خلیج فارس ۱۳۸
- ۵.۲. جریان های سیاسی شیعیان عراق: ۱۴۴
- ۵.۲.۱. جماعه العلماء ۱۴۴
- ۵.۲.۲. حزب الدعوه ۱۴۶
- ۵.۲.۳. سازمان عمل (پیکار) اسلامی ۱۵۴
- ۵.۲.۴. مجلس اعلاى اسلامى عراق ۱۵۵
- ۵.۲.۵. جریان های فقهاتی و کمتر سیاسی (حوزوی) شیعه ۱۵۹
- ۵.۲.۶. جریان شیعیان سکولار : ۱۶۲
- ۵.۳. گفتمان سیاسی شیعه، پس از سقوط صدام ۱۶۳
- ۵.۳.۱. شیعیان در حاکمیت عراق نوین ۱۶۴
- ۵.۳.۲. نقش شیعیان در فرآیند شکل گیری قانون اساسی عراق نوین ۱۶۹
- ۵.۳.۳. جایگاه شیعیان در قانون اساسی نوین ۱۷۱
- ۵.۳.۴. تشکیل اولین پارلمان دائم عراق نوین ۱۷۲
- ۵.۳.۵. بررسی قانون انتخابات و اصلاح نظام انتخاباتی نوین ۱۷۳
- ۵.۳.۶. فعالیتهای جریانهای سیاسی بعد از سقوط صدام ۱۷۸
- ۵.۳.۷. ارگان رسانه ای احزاب سیاسی : ۱۹۱
۶. جمع بندی ۱۹۲
- نتیجه گیری ۱۹۴
- منابع ۲۰۱

۱. بیان مسئله

انقلاب به عنوان پدیده ای معطوف به قدرت، بنا به سرشت خود آثار و عواقبی را در سطوح مختلف کشوری، منطقه ای و جهانی به جای می گذارد. انقلاب اسلامی ایران نیز به عنوان پدیده ای نادر، منجر به تحولاتی عمیق گردیده و بدین سبب از ابعاد و جهات مختلف و متنوع بارها مورد تحلیل و تفاسیر متعدد قرار گرفته است. بررسی بازتابها و دستاوردهای انقلاب اسلامی در سطح بین الملل اسلامی و همچنین در مقیاس بین المللی و جهانی را باید از مهمترین مسائل انقلاب اسلامی و اساسی ترین موضوع از دیدگاه رهبری انقلاب تلقی کرد. طرح مسئله صدور انقلاب از روزهای اولیه پیروزی آن توسط حضرت امام(ره)، نشانگر این حقیقت بود که انقلاب اسلامی ماهیتاً، یک تحول ایدئولوژیکی و در رابطه با مسلمانان و مستضعفان جهان می باشد و این، نقطه آغازین حرکت انقلاب و شرائط رهبری آن است که انقلاب اسلامی را به ایران منسوب کرده (عمید زنجانی، ۱۳۷۶، ۳۵۱) و موجب تأثیر و تحولات زیادی شده که این تأثیرات تنها به حوزه ی نظری و اندیشه محدود نشد، بلکه بازتاب هایی هم در حوزه ی عمل داشته است. انقلاب اسلامی ایران به موازات تحولات داخلی، زمینه ساز روندی از رخدادها و تحولات در جوامع اسلامی نیز بوده و جریانها و نهضت های اسلامی را در کشورهای مسلمان تحت تأثیر قرار داده. اما بیشترین اثر را در تعالی گفتمان سیاسی شیعه به دنبال داشته است و گفتمان سیاسی نوین شیعه، پس از پیروزی انقلاب اسلامی توانسته با استفاده از ابزار اجتهاد، برای مهم ترین چالش های اساسی رودر روی خود پاسخ مناسبی پیدا کرده و از حالت سکون و انجماد به حالت پویایی و تحول برسد.

گفتمان سیاسی شیعه همه کشورهای اسلامی را متاثر کرده، اما مهمترین این کشورها، عراق و لبنان دو کشور مهم شیعه نشین در جهان اسلام هستند. تحولات عراق، کشوری با اکثریت جمعیتی شیعه به دلیل همجواری با ایران و نیز به این علت که در دوره ای بخشی از خاک ایران بوده است، همواره کشورهای همجوار و به خصوص ایران را متاثر ساخته است. دوره ی تبعید امام خمینی (ره) در نجف خود موجب تحولاتی عمیق در حوزه ی نجف شد که بعد ها کسانی مانند شهید محمد باقر صدر و سید مهدی حکیم با

تاسی از ایشان نقش عمده ای را در عراق ایفا کردند. لبنان نیز به دلیل همجواری با فلسطین و سابقه ی حضور علمای شیعه در آنجا، و خصوصا حضور انقلابیون مسلمان ایرانی چون شهید چمران و امام موسی صدر در منطقه ی شیعه نشین جبل عامل، از انقلاب اسلامی ایران تاثیر پذیرفته است. لذا بررسی تاثیر انقلاب اسلامی ایران بر گفتمان سیاسی شیعه در این دو کشور می تواند راهکاری برای شناخت بیشتر و بهتر این گفتمان و مکانهای مبدا و مقصد ونحوه پخش آن باشد.

۲. سوالات تحقیق:

سوال اصلی

وقوع انقلاب اسلامی ایران چه بازتابی برگفتمان سیاسی شیعه در لبنان و عراق داشته است؟

سوالات فرعی

۱- گفتمان انقلاب اسلامی ایران چه پیامهایی دارد؟

۲- گفتمان سیاسی شیعه در لبنان قبل و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی چه ماهیتی داشت؟

۳- گفتمان سیاسی شیعه در عراق قبل و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی چه ماهیتی داشت؟

۳. فرضیه های تحقیق:

فرضیه اصلی

پیروزی انقلاب اسلامی ایران موجب انسجام، پویایی، فعال و انقلابی شدن گفتمان سیاسی شیعه در عراق و لبنان شد.

فرضیه های فرعی

۱- پیام انقلاب اسلامی ، نهضت عاشورایی و گزاره های آن ولایت فقیه، عدالت، مردم سالاری دینی، معنویت ، استقلال و استکبارستیزی است.

۲- گفتمان سیاسی شیعه در لبنان پس از ر بوده شدن امام موسی صدر دچار سکون و انجماد شده بود، اما انقلاب اسلامی ایران توانست با تأثیرگذاری بر احزاب و اندیشمندان شیعه در لبنان موجب تحول گفتمان

سیاسی شیعه و خروج آن از حالت سکون، به حالت فعال و انقلابی و شکل گیری گفتمان مقاومت در جنوب لبنان شود.

۳- گفتمان سیاسی شیعه در عراق قبل از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، در برخی موارد به تاسی از فقه صامت و در کل به دلیل نداشتن زنجیره هم ارزی مناسب و قرار داشتن دال های اندیشه شیعه در حوزه گفتمانگی، به دور از حرکت های انقلابی موثر بوده و گفتمان واحدی حول تفکر شیعه شکل نگرفته بود؛ اما انقلاب اسلامی ایران، بر اندیشه سیاسی تشیع در این کشور اثر گذاشته و آن را به حالت فعال و انقلابی درآورده و موجب شکل گیری گفتمان مقاومت و مشارکت شده است.

۴. ادبیات تحقیق

انقلاب اسلامی ایران به عنوان پدیده ای نادر، موضوع تحقیقات و پژوهش های بیشماری است. کتابها، پایان نامه ها و مقالات بسیار زیادی در این زمینه وجود دارد که ما بر اساس کار پژوهشی خود، آنها را در سه قسمت مجزا دسته بندی کرده و بررسی می کنیم؛

ابتدا آثار مربوط به انقلاب اسلامی را بررسی کرده و سپس آثار پیرامون لبنان و عراق را بررسی می کنیم.

۴.۱. آثار مربوط به انقلاب اسلامی

این آثار بیشتر در زمینه تبیین ماهیت انقلاب اسلامی به وسیله نظریه های متعدد، بررسی ریشه ها و عوامل موثر در شکل گیری انقلاب و تاثیر آن بر سازمانها و سیستم های سیاسی پرداخته و از آن جمله می توان به موارد ذیل اشاره کرد؛

کتاب انقلاب اسلامی و ریشه های آن (عمید زنجانی، ۱۳۷۶)، در این کتاب بیشتر به بررسی تئوریک انقلاب و شناخت ماهیت آن، بررسی ریشه های عقیدتی انقلاب و علل و عوامل موثر بر پیروزی انقلاب اسلامی پرداخته است و **یا کتاب توسعه و تضاد** (رفیع پور، ۱۳۷۹)، که بیشتر به مسائل اجتماعی انقلاب ایران پرداخته است. **کتاب بازتاب جهانی انقلاب اسلامی** (محمدی، ۱۳۸۱)، وی در این کتاب با اراعه اسناد و مدارک و تحلیل متون و منابع موجود، در سطح گسترده ای بازتاب عمومی انقلاب اسلامی در دولت ها، ملت ها، نظام بین المللی و نظریه های سیاسی را مورد تجزیه و تحلیل قرار می دهد.

کتاب **انقلاب ایران و بازتاب جهانی آن** (اسپوزیتو، ۱۳۸۶)، که به مبحث صدور انقلاب در کشور های منطقه پرداخته است.

کتاب **انقلاب اسلامی جنبشی معطوف به ارزش** (صباغ جدید، ۱۳۸۹)، که نویسنده در این کتاب ضمن بررسی نقش تعارضات ساختاری کشور در پیروزی انقلاب، به عوامل شتاب دهنده این پیروزی و بسیج سیاسی انقلابیون و مسائل فرهنگی و ارزشی انقلاب پرداخته است.

کتاب **هویت و انقلاب اسلامی ایران** (نظری، سازمند، ۱۳۸۷)، در این کتاب محقق تلاش نموده عناصر سازنده و ویژگیهای هویت شیعی و تاثیر آن در بوجود آمدن انقلاب اسلامی ایران را بیان کند.

کتاب **انقلابی متمایز** (جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۵)، در این کتاب به چگونگی به قدرت رسیدن انقلاب و رویکردهای آن توجه شده. کتاب **نظریه تحول در اسلام رهیافتی در باب گفتمان دینی (ذوعلم، ۱۳۸۴)**، نویسنده این کتاب، پدیده انقلاب و شرایط آنرا از دیدگاه اسلام عموماً و از منظر امام خمینی اختصاصاً مورد کنکاش و بررسی قرار داده است. **نظریه انقلاب در اسلام** (حاتمی، ۱۳۷۷)، نام کتاب دیگری است که در آن مولف در پی یافتن علل و انگیزه های انقلاب و ادله مشروعیت و جواز آن در اسلام و نیز یافتن پاسخی مناسب در قبال براهین و استدلالهای قایلین به تحریم انقلاب و خروج بالسیف است. ضمناً هر کجا که ضرورت افتاده است، جنبه هایی از توصیف و نیز تبیین تاریخی هم مورد استفاده واقع شده است.

کتاب **تاثیر انقلاب اسلامی بر کشورهای اسلامی** (حشمت زاده، ۱۳۸۵)، نیز کتاب دیگری است که به بررسی تاثیر انقلاب اسلامی ایران در کشورهای اسلامی پرداخته است. نهایتاً در این قسمت **کتاب انقلاب اسلامی ایران و جنبشهای اسلامی معاصر** (امرابی، ۱۳۸۳)، را نام می بریم؛ که این کتاب ضمن بررسی جنبش های اسلامی و میزان تاثیرپذیری آنها از انقلاب اسلامی ایران، به تحلیل مبانی نظری آنان پرداخته، رهیافتهای نظری بازتاب انقلاب ایران را علاوه بر تاثیرات آشکار در زندگی سیاسی- اجتماعی جوامع اسلامی، بازخوانی کرده است.

کتاب **بازتابهای انقلاب اسلامی ایران** (خرمشاد، ۱۳۹۰)، شامل مجموعه مقالاتی پیرامون انقلاب اسلامی در سه قسمت؛

چهارچوب نظری بازتاب انقلاب اسلامی ایران، مقالات مربوط به بازتابهای نظری انقلاب اسلامی ایران و مقالات مربوط به بازتاب های جهانی انقلاب اسلامی ایران.

ضمناً مقالات زیادی در ابعاد مختلف پیرامون انقلاب اسلامی نوشته شده اند که از آن جمله است؛ **نظریه پخش و بازتاب انقلاب اسلامی** (برزگر، ۱۳۸۲) می باشد؛ این مقاله پیرامون چگونگی پخش انقلاب صحبت می کند و در نوع خود کار بی نظیری در روشهای مطالعه انقلاب محسوب می شود. و یا مقالاتی مثل، **تبیین اقتصادی انقلاب اسلامی** (گل محمدی، ۱۳۸۴)، که به مسائل اقتصادی انقلاب اسلامی پرداخته است.

در حوزه گفتمانی نیز مقالاتی وجود دارد از آن جمله است؛ مقاله **انقلاب اسلامی و تعالی گفتمان سیاسی شیعه** (کمالی اردکانی، ۱۳۸۶) است که نویسنده در این مقاله گفتمان سیاسی شیعه را در یک معنا و مفهوم کلی آن، به معنای مجموعه پاسخ هایی که فقها، علما، دانشمندان و نویسندگان شیعه به سوالها، معضلات و مسائل حوزه سیاسی می دهند، در نظر گرفته و آنرا در یک حالت کلی و برای کل اندیشه تشیع بررسی کرده است. در این کار پژوهشی از این مقاله و مقالات و کتابهای نام برده شده و کتابهای مرتبط دیگر استفاده شده است.

4.2 آثار مربوط به لبنان

قسمت دوم پیشینه تحقیقات مربوط به کشور لبنان است که برخی از آثار مرتبط با کار خود را ذکر می کنیم. یکی از کتابهای بسیار مهم پیرامون شیعیان همه کشورهای اسلامی، **کتاب شیعیان عرب، مسلمانان فراموش شده** (ای فولر، فرانکه، ۱۳۸۴) است. این کتاب جزو نخستین آثار غربیان است که به وضعیت شیعیان عرب به صورت مستقل، می پردازد و در عین تازگی موضوع، از روش تحقیق، تکنیک های جمع آوری اطلاعات و سبک نگارش کاملاً چشمگیری برخوردار است. این کتاب در نوع خود کار بی نظیری است و در این پایان نامه به آن توجه شده است. کتاب دیگر، **کتاب باز تاب انقلاب اسلامی بر شیعیان**

لبنان (طاهری، ۱۳۸۸) است که ابعاد باز تاب انقلاب اسلامی در میان شیعیان و موانع تاثیر گذاری این انقلاب بر آنها ترسیم شده است. **شیعیان لبنان** (نوری، ۱۳۸۹)، کتاب دیگری است که اوضاع سیاسی- اجتماعی لبنان را بررسی می کند. **رویاری با اسرائیل در جنوب لبنان** (سوید، ۱۳۷۹) به مسئله حمله اسرائیل به جنوب لبنان می پردازد. **کتاب تاریخ لبنان** (نانت، ۱۳۷۹) به بررسی تاریخ لبنان می پردازد. ضمناً کتابهایی که پیرامون تاثیر انقلاب ایران بر کشورهای منطقه و جنبش های اسلامی و بازتاب های جهانی انقلاب هستند نیز به بحث لبنان هم پرداخته اند.

از مقالات مرتبط با این قسمت می توان به **مقاله نقش امام موسی صدر در ارتقای جایگاه شیعیان لبنان** (فراستی، طاهری، ۱۳۸۷) اشاره کرد، که همانطور که از عنوان مقاله مشخص است، به تاثیرات عملی حضور امام موسی صدر بر جایگاه شیعیان لبنان می پردازد.

پایان نامه هایی هم مرتبط با این موضوع به چشم می خورد که از آنجمله هستند، پایان نامه مهدی بیکی، با عنوان؛ تاثیر قدرت نرم ایران بر لبنان، به راهنمایی دکتر خرمشاد و یا پایان نامه عمار مومن زاده، با عنوان؛ حزب الله لبنان و توسعه سیاسی، با راهنمایی و کتر احمدوند.

۴.۳. آثار پیرامون عراق

قسمت سوم بررسی آثار مرتبط با عراق خواهد بود که از آن جمله است، **کتاب نهضت اسلامی شیعیان عراق** (ان. ویلی، ۱۳۷۳) که در آن فعالیت مسلمانان شیعه عراقی و استفاده آنها را از این نهضت برای تشکیل یک دولت اسلامی شرح می دهد. **کتاب تاریخ نوین عراق** (مار، ۱۳۸۰) که یک کتاب تاریخی پیرامون عراق امروزی است و نویسنده در آن تحولات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی که باعث پیدایش عراق امروزی شد، را مورد پژوهش قرار می دهد. **تاریخ سیاسی معاصر عراق** (ناظمیان، ۱۳۸۱) که جریانهای سیاسی معاصر عراق را فهرست وار مورد شناسایی و تا حدودی ارزیابی قرار می دهد.

اندیشه سیاسی شهید باقر صدر (ره) (جمشیدی، ۱۳۷۷) کتاب دیگری است که به بررسی اندیشه های شهید باقر صدر می پردازد. **کتاب اخراج ایرانیان از عراق** (آقاجانی قناد، ۱۳۸۴) به بررسی اختلافات ایران

و عراق از صفویه تا پهلوی می پردازد. **ایران، عراق جدید و نظام سیاسی - امنیتی خلیج فارس** (برزگر، ۱۳۸۷) به تغییرات ساخت قدرت و سیاست در عراق بعد از آمریکا می پردازد.

کتاب **خاورمیانه (ویژه تحولات عراق)** (دارمی، ۱۳۸۷) است که نویسنده در بخش هایی از این کتاب نگاهی به تحولات در سیاست داخلی عراق، انتخابات در عراق، برآیند خروج نیروهای آمریکایی از عراق و پایان حضور منافقین در پایگاه اشرف اشاره دارد.

شیعیان عراق؛ بررسی وضعیت جامعه شناختی (برنابداچی، ۱۳۸۳) به ساختار اجتماعی و قومی عراق و احزاب سیاسی فعال اشاره داشت. کتاب **مسائل ایران و عراق (دهشیار و دیگران، ۱۳۸۲)** مجموعه مقالاتی پیرامون عراق است. مقاله **نقش حزب الدعوه الاسلامیه در گفتمان مقاومت جنبش شیعی عراق** (خرمشاد، نادری، ۱۳۹۰) مقاله دیگری است که به بررسی گفتمان اسلام گرای شیعی عراق و حرکت اجتماعی - سیاسی مبتنی بر آن، در سه دوره کلان گفتمانی می پردازد. مقاله **تحول و دگردیسی در نمای جامعه شناختی شیعیان عراق در قرن بیستم (علل و پیامدها)** (دادفر، ۱۳۸۹) به تحلیل سرنوشت جامعه شیعی عراق در قرن ۲۰ می پردازد.

پیرامون این موضوع پایان نامه هایی نیز یافت می شود که می توان نمونه هایی از آن را برشمرد؛ پایان نامه آقای اسدی با عنوان، **تاثیرات انقلاب اسلامی ایران بر رفتارهای نظام سیاسی عراق**.

تمامی آثار ذکر شده هر کدام از زاویه خاصی به موضوع پژوهشی ما توجه کرده اند و مسلماً در این تحقیق از آنها استفاده می شود. ولی تاثیر انقلاب اسلامی ایران بر گفتمان سیاسی شیعه در دو کشور ذکر شده، موضوع پژوهشی است که تا کنون بدان پرداخته نشده. این کارپژوهشی، با کنار هم قرار دادن سه کشور دارای درصد بالای جمعیت شیعه یعنی ایران، لبنان و عراق، هم سیر تحول گفتمان سیاسی شیعه را بهتر شناسایی می کند و هم تاثیر انقلاب اسلامی ایران را بر گفتمان سیاسی شیعه در این دو کشور.

۵. اهداف تحقیق

نظر به تاکید بر صدور انقلاب بنا به فرموده ی امام خمینی (ره) و لزوم اتحاد و وحدت کلمه ی مسلمین و بخصوص شیعیان سراسر جهان و با وجود خصم مشترک مسلمانان یعنی صهیونیسم که آرمان از نیل تا فرات

تمام خط مشی ها و سیاست های آن را تعیین می کند، یافتن ظرفیت ها و ابعاد جدید و ناگفته ی گفتمان انقلاب اسلامی ایران امری ضروری می نماید. یافتن این ابعاد گامیست در جهت حل مشکلات جهان اسلام و تولید ادبیاتی جدید در حوزه ی جنبش های اسلامی ، که می تواند پاسخگوی بسیاری از مسائل امروز دنیای اسلام ومنطقه نیز باشد.

۶. تعریف مفاهیم و واژگان اختصاصی طرح

گفتمان: مجموعه ای از گزاره هاست که زبان خاصی را برای صحبت درباره موضوعی پدید می آورد و نظامهای معنایی خاص خود را ایجاد می کند.

پخش جابجایی: پخش یک نوآوری یا یک عنصر از فرهنگ می باشد که لازمه آن انتقال فیزیکی فرد یا گروه حامل اندیشه است.

پخش سلسله مراتبی: در این نوع پخش، پدیده ها و نو آوریها در قالب سلسله مراتب و از طریق توالی منظم دسته ها و طبقات منتقل می شود و گسترش می یابد.

پخش سرایتی یا واگیردار: در این نوع پخش، گسترش عمومی ایده ها بدون در نظر گرفتن سلسله مراتب صورت می گیرد و این پخش به شدت تحت تاثیر فاصله قرار دارد (برزگر، ۱۳۸۲، صص ۴۴ و ۴۵).

بررسی مفهوم انقلاب: واژه انقلاب واژه ای عربی است که امروزه معادل Revolution به کار برده می شود. با اینکه ریشه و ساخت این واژه از زبان عربی گرفته شده، ولی در زبان عربی واژه «الثوره» معادل مفهومی این واژه است. لفظ انقلاب در زبان عربی، به معنی رایج امروزی در زبان فارسی به کار برده نمی شود، به نظر می رسد، واژه الثوره- با توجه به ریشه لغوی آن- به این مفهوم نزدیکتر است. این لفظ ناظر به اساسی ترین وجه تعریف انقلاب است که همانا خیزش، نهضت، شورش، قیام و شتاب و سرعت حرکت توفنده و سهمگینی است که توده مردم برای مقابله با نظام سیاسی جامعه در پیش می گیرند، حال آنکه واژه انقلاب، ناظر به نتیجه حرکت است که تحقق دگرگونی و فروپاشی نظم سیاسی خاص و جایگزینی نظم نوین را می نمایاند. دانشمندی که به مسئله انقلاب پرداخته اند، عموماً هر یک تعریفی از انقلاب ارائه کرده اند. این تعاریف، به جز در برخی از موارد، بسیار به هم نزدیکند و عموماً دارای عناصر:

(۱) نابودی ساختار سیاسی، اقتصادی، اجتماعی

(۲) استفاده از عامل قهری (زور)

(۳) با مشارکت اساسی و وسیع توده مردمی، بالاخص قشر پائین می باشند.

بدین ترتیب، انقلاب پدیده ای است که نسبت به دیگر رویدادهای اجتماعی به ندرت اتفاق می افتد، و معمولا کمتر قابل پیش بینی است که کی و کجا روی خواهد داد، تا بتوان از قبل آماده شده، علل و جریان آنرا با دقت مطالعه نمود. به همین علت انقلابها، پس از آنکه به وقوع پیوستند، تبیین می گردند. اما تبیین پدیده انقلاب کاری نیست که فقط یکبار انجام گیرد و دیگر برای همیشه پایان پذیرد. پدیده انقلاب بارها مورد تجزیه و تحلیل قرار می گیرد، زیرا گر چه هر انقلاب خاص وجوه اشتراک زیادی با انقلابهای دیگر دارد، اما تفاوتهای قابل توجهی هم نشان می دهد. لذا هر انقلاب باید با توجه به شرایط و مجموعه عوامل خاص بوجود آورنده آن، مورد بررسی قرار گیرد (رفیع پور، ۲۸، ۱۳۷۹). پدیده انقلاب به معنی امروزی آن از پدیده های دوران جدید به شمار می آید. این اصطلاح برای اولین بار درباره انقلاب ۱۷۸۹ فرانسه به کار برده شد. گر چه برخی اندیشمندان در تبیین سابقه مباحث و نظریات مربوط به انقلاب از دیدگاه فلاسفه باستان، اصول و روشهایی را برای تبیین پدیده آشوب و شورش در جامعه استنباط و ارائه کرده اند، ولی این نظریات، در صدد تبیین شورش ها و قیام های مردمی و قبیله ای بوده است که برای به دست گرفتن قدرت حکومت جامعه در برابر حاکمان و حکومت های مستقر، در تاریخ بشر ریشه ای کهن دارد. اما انقلاب به معنی امروزی آن با این نوع حرکت های اجتماعی کاملا متفاوت شمرده می شود و در متون جامعه شناسی و علم سیاست، بین کودتا، شورش و قیام و انقلاب فرق آشکاری نهاده می شود.

در تعریف انقلاب اختلاف نظرهای فراوانی به چشم می خورد. علاوه بر این که برخی از متفکران این واژه را فراتر از کاربرد اجتماعی و سیاسی آن به کار برده اند. در تعریف انقلاب به عنوان یک امر اجتماعی و سیاسی و تبیین عناصر اصلی این مفهوم نیز توافق نظر کامل وجود ندارد. در مباحث جامعه شناسی، انقلاب یکی از اقسام تغییر اجتماعی شمرده شده که دارای سه ویژگی است: کلی بودن، ناگهانی بودن، شدید بودن، مراد از کلی بودن، گستره این تغییر و شمول آن نسبت به همه نهادهای حقوقی، سیاسی، اقتصادی و ... است.

منظور از ناگهانی بودن انقلاب، غیر مترقبه بودن و سرعتی است که در جریان اوج گیری انقلابی به وجود می آید و شدید بودن انقلاب، جهشی بودن تغییری است که در روند حرکت جامعه بر اثر انقلاب، رخ می دهد. در این تعریف اثری از عنصر خشونت در مفهوم انقلاب دیده نمی شود، حال آنکه هانتینگتون عنصر خشونت داخلی را در تعریف انقلاب لحاظ کرده است. دکتر منوچهر محمدی - محقق و نویسنده صاحب نظر در مباحث مربوط به انقلاب - پس از بررسی نقادانه تعاریف مختلف انقلاب، انقلاب را این گونه تعریف کرده است:

«حرکت مردمی در جهت تغییر سریع و بنیانی در ارزشها و باورهای مسلط، نهادهای سیاسی، ساختارهای اجتماعی، رهبری، روش ها و فعالیت های حکومتی یک جامعه توأم با خشونت داخلی».

در این تعریف، پنج عنصر مردمی بودن، خشونت، ناگهانی بودن و تغییر ارزش های مسلط و تغییر نظام سیاسی، عناصر اصلی پدیده انقلاب دانسته شده است (ذوعلم، ۱۳۸۴، صفحات، ۲۰، ۱۹ و ۲۱).

مصطفی ملکوتیان نیز در کتاب سیری در نظریه های انقلاب، تعریف کلی انقلاب را اینگونه بیان می کند:

«انقلاب عبارت است از طغیان و عصیان مردم یک ناحیه و یا یک سرزمین علیه نظم حاکم موجود برای ایجاد نظمی مطلوب. به بیانی دیگر، انقلاب از مقوله عصیان و طغیان است علیه وضع حاکم به منظور استقرار وضعی دیگر. به این ترتیب معلوم می شود که ریشه هر انقلاب دو چیز است: یکی نارضایتی و خشم از وضع موجود و دیگر آرمان یک وضع مطلوب.»

هر انقلابی معلول یک سلسله نارضایتی ها و ناراحتی هاست. یعنی وقتی مردم از وضع حاکم ناراضی و خشمگین باشند و وضع مطلوبی را آرزو کنند، زمینه انقلاب بوجود می آید. حالا می خواهیم مکمل این موضوع را بیان کنم و آن این است که صرف نارضایتی کافی نیست. ممکن است مردم مدتی از وضع موجود ناراضی باشند و آرزوی وضع دیگر را هم داشته باشند با این حال انقلاب نکنند، چرا؟ برای اینکه آن ملت دارای روحیه رضا و تمکین است و روحیه ظلم پذیری در میان اعضایش رواج دارد. چنین مردمی ناراضی هستند، اما در عین حال تسلیم ظلمند. اگر ملتی ناراضی بود اما علاوه بر آن یک روحیه پرخاشگری، یک روحیه طرد و انکار در او وجود داشت در آن صورت انقلاب می کند. اینجاست که نقش مکتب ها روشن می شود. از جمله خصوصیات اسلام (بر خلاف مسیحیت، که اساسش بر تسلیم و تمکین است) این است که با

توصیه به جهاد، امر به معروف و نهی از منکر به پیروانش حس پرخاشگری و مبارزه و طرد و نفی وضع نامطلوب را می دهد.

۷. سازماندهی تحقیق

در ابتدای این پژوهش به کلیاتی در باب طرح مسئله، سوالات، فرضیه ها، روش جمع آوری و گردآوری داده ها و... پرداخته ایم. در مقدمه، یک سوال اصلی و سه سوال فرعی را در باب تاثیر انقلاب اسلامی ایران بر گفتمان سیاسی شیعه در دو کشور لبنان و عراق و به تبع آن یک فرضیه اصلی و سه فرضیه فرعی را به عنوان پاسخ های احتمالی به سوالات مذکور عنوان می کنیم.

در فصل اول با عنوان «چارچوب نظری طرح تحقیق» پس از بررسی مفاهیم مختلف گفتمانی و توضیح مختصری در مورد هر یک از آنها، از میان همه این تعاریف، گفتمان لاکلا و موف را برگزیده، ضمن بررسی عمیقتر این مفهوم از گفتمان، نقدهایی نیز به برخی قسمتهای آن وارد کرده و این تعریف گفتمان را به عنوان چارچوب کار خود، انتخاب می کنیم. اما با توجه به نوع پژوهش که به بررسی یک مفهوم کیفی (گفتمان سیاسی شیعه) در مکانهای خاصی می پردازد، برای تکمیل کار و برای توضیح چگونگی انتقال و پخش و بررسی مکان و مبداء و مقصد این گفتمان و رد گیری سیر تحولات آن و با توجه به نزدیک بودن بسترهای عینی نظریه گفتمان و نظریه پخش، لذا از نظریه پخش نیز مدد گرفته و آنرا به عنوان یک روش تحلیل دیگر در کنار نظریه گفتمان لاکلا و موف، برای چارچوب کاری خود انتخاب می کنیم و از ترکیب این دو یک مدل تحلیل برای بررسی تاثیر انقلاب اسلامی ایران بر گفتمان سیاسی شیعه در منطقه ارائه می کنیم.

در فصل دوم؛ با عنوان «ویژگیهای گفتمان انقلاب اسلامی»، روش کار بدین صورت است که، پس از بیان تعاریف مختلف پیرامون انقلاب و مفهوم انقلاب اسلامی، مشخصا به بررسی ویژگیهای گفتمان انقلاب اسلامی پرداخته و ویژگی اصلی گفتمان انقلاب اسلامی ایران را در اندیشه های امام خمینی (ره) یافته و در نهایت به استخراج دالهای گفتمانی این نهضت پرداختیم.